

CZU: 372.894(498.7) "19/20"

PREDAREA ISTORIEI ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SECUNDAR ÎN BASARABIA (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

Ilie GULICA

Ziarul „Jurnal de Chișinău”

Predarea istoriei în instituțiile de învățământ secundar din Basarabia, în a doua jumătate a secolului XIX–începutul secolului XX, are aceleași neajunsuri proprii conținuturilor instrumentelor didactice din Occident axate pe cultivarea sentimentului patriotic.

Deși un număr important din manualele și cărțile de istorie din Imperiul Rus erau traduceri ale lucrărilor semnate de istorici germani, profesorul de istorie, punând un accent exagerat pe cultivarea sentimentului de dragoste și devotament față de patrie, cultiva aversiune față de străini, în special față de polonezi, suedezi și nemți.

În pofida promovării învățământului intuitiv, singura „metodă” de predare-învățare rămânea ca odinioară, cu rare excepții, însușirea mecanică a temelor și învățarea acestora pe dinafară. Mai mult, responsabilii din învățământ au consemnat lipsa la profesorii de istorie a aptitudinilor de predare, fie aceștia chiar absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior cu profil pedagogic.

Elevii români din cadrul acestor instituții de învățământ au fost supuși, în special la lecțiile de istorie, unei campanii sistematice de umilire și discriminare, subliniindu-se absența originii latine a acestora atât în clasă, de către profesorii ruși, cât și în conținuturile manualelor de istorie, fie acestea și germane.

Cuvinte-cheie: *rusificare, imperiu, învățământ secundar, națiune, profesor de istorie, patriotism, minoritate națională, identitate națională, umilire, discriminare.*

TEACHING OF HISTORY IN THE SECONDARY SCHOOLS IN BESSARABIA (IN THE SECOND HALF OF XIXTH CENTURY – BEGINNING OF XXTH CENTURY)

History teaching in secondary schools in Bessarabia, in the second half of XIXth century – beginning of XXth century, has the same lacks as the contents of teaching tools from West focused on cultivating patriotism. Although, a significant number of textbooks and history books of the Russian Empire were translations of works signed by German historians, history teacher laying an exaggerated emphasis on cultivating feelings of love and devotion for homeland, cultivating hatred against foreigners, especially against Poles, Swedes and Germans.

Despite the promotion of the intuitive education, the only "method" of teaching and learning remains as before, with rare exceptions, the mechanical learning of lessons and by heart. Moreover, the responsible persons from education consign the lack of teaching skills of history teachers, being even the graduates of pedagogical higher education.

Romanian students (pupils) from these educational institutions, especially at the history lessons, were subdued to a systematic campaign of humiliation and discrimination, highlighting the absence of their Latin origin in the classroom by Russian teachers and also in the history textbooks contents, either the German books.

Keywords: *russification, empire, secondary school, nation, history teacher, patriotism, minority group, national identity, humiliation, discrimination.*

Introducere

În a doua jumătate a secolului XIX, în contextul politic tensionat dintre Marile Puteri, pe de o parte, și în condițiile atitudinii discriminatorii a acestora față de popoarele cucerite, pe de altă parte, profesorilor – fie din Europa Occidentală, fie din cea Orientală – le revenea sarcina de a cultiva elevilor dragostea de patrie și, totodată, ura față de „străini”. De exemplu, după proclamarea Republicii III Franceze (4 septembrie 1870), școala, în special profesorul de istorie, era obligată (obligat) să cultive aversiunea și disprețul față de vecinul de peste Rin. Învățătorul francez trebuia să dezvolte patriotismul și sentimentul răzbunării pentru a șterge umilința pe care francezii au suferit-o la Sedan (1871), el constituia elementul forte al noului regim. În același timp, școala franceză și-a arogat dreptul de a cultiva/civiliza populația indigenă din colonii [1, p.8].

În Imperiul Rus, școala era obligată să combată ideile progresiste/democratice și mișcarea revoluționară, încarnată de Victor Hugo, opunându-i ortodoxia și operele scriitorilor ruși Lev Tolstoi, Nikolai Gogol, Ivan Turgheniev, introduși în programă la literatura rusă. Același Dostoievski, care nu făcea parte din programă

(probabil, din cauza detenției sale din tinerețe), etala disprețul eroilor săi față de luptătorii naționali polonezi deportați în Siberia: „În afara deținuților de drept comun, în închisoare se aflau și polonezi trimiși în Siberia pentru delikte politice. Aceștia, toți fără excepție, îi tratau pe ceilalți deținuți ca pe o turmă de vite, ca pe o gloată de robi și-i priveau de sus, cu dispreț; dar Raskolnikov nu putea împărtăși felul lor de a vedea lucrurile; își dădea seama că, în multe privințe, acele brute erau mult mai deștepte decât înfumurații polonezi” [2, p.585]. Învățătorul/profesorul și preotul ruși au devenit în Basarabia instrumente ale regimului țarist având misiunea să convingă populația băștinașă dintre Nistru și Prut despre necesitatea adoptării culturii ruse și despre renunțarea la propria cultură, o cultură care, în opinia ideologilor imperiali, nu ar avea dreptul la existență. Elevilor moldoveni li se inocula ideea că nu ar face parte dintr-o națiune cu trecut istoric, că ar fi un popor fără istorie, lipsit de misiunea istorică dominatoare. Prin urmare, în concepția imperială, „moldovanul” era născut să trăiască supus, precum samoezii, coreenii, mordvinii, ceremișii, ciuvașii etc., care, în opinia lui Danilevski, nu puteau forma state [3, p.234].

În ajunul Primului Război Mondial, învățătorul de istorie și cel de literatură au devenit, ca în cazul celui francez, un element din recuzita autorităților ruse folosită pentru a prolifera ura față de occidentali, în special față de germani. În Basarabia, au avut de suferit cel mai mult în urma acestei politici coloniștii germani [4, p.38]. În consecință, trebuie să admitem că școala, în special profesorii de istorie, au avut un rol important în „încălzirea creierilor” pentru Marele Război. Aceste trăsături ale discursului istoric în ajunul primei conflagrații mondiale au fost proprii nu doar școlii ruse, ci și celor din Occident. De exemplu, manualele utilizate în școlile franceze în timpul războiului erau însoțite de cărți de lectură sau de istorie, precum *Micilor francezi, să nu uitați!*. În instrumentele didactice franceze, războiul apărea ca luptă dreaptă a „soldaților noștri viteji” împotriva „nemților necivilizați”. Responsabilitatea declanșării Marelui Război era pusă pe seama ambiției germane de a domina lumea și nu se discutau costurile victoriei pentru francezi [5, p.8].

În cadrul acestei lucrări ne propunem să abordăm tema predării istoriei în instituțiile de învățământ secundar din Basarabia în a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX, programele școlare la această disciplină, obiectivele profesorilor, metodele de predare, materialele didactice, cultura istorică, felul în care erau tratate evenimentele istorice din Istoria Românilor în manualele școlare rusești și tratamentul aplicat elevilor români în cadrul aceluiași școli.

Legislația privind învățământul secundar și reprezentarea națională

Pentru început, considerăm necesar să oferim o imagine de ansamblu a instituțiilor de învățământ secundar rusești din Basarabia în perioada la care ne referim și felul cum erau reprezentate în cadrul acestui sistem etniile dintre Prut și Nistru. În contextul reformelor liberale din anii 60 ai secolului XIX în Imperiul Rus, a fost adoptată, la 19 noiembrie 1864, Legea privind organizarea instituțiilor de învățământ secundar, conform căreia au fost stabilite trei tipuri de instituții de învățământ secundar: gimnaziu clasic cu studierea a două limbi clasice, gimnaziu clasic în care se preda limba latină și școală reală. Problema privind statutul Gimnaziului din Chișinău, singura instituție de învățământ secundar din regiune în acel moment, cu excepția Seminarului Teologic, a fost abordată în cadrul Consiliului pedagogic al instituției, precum și la cel de-al Doilea congres pedagogic din Odesa. Deciziile adoptate de către acest for au fost comunicate pentru aplicare la 26 iulie 1865. Noul regulament precum și statele acestor instituții de învățământ urmau să intre în vigoare la 1 august 1865 în toate gimnaziile din Circumscripția de învățământ Odesa; modificarea se aplica pentru toate clasele gimnaziului; instituția secundară de învățământ din Chișinău s-a transformat în gimnaziu clasic cu predarea unei limbi clasice – latina [6, p.120-130].

De asemenea, conform aceleiași legi din 1864, în aceste instituții de învățământ erau admiși copii provenind din toate stările, indiferent de statutul lor social și confesiune; la admiterea în gimnaziu, cererea se scria pe numele directorului, iar la admiterea în progimnaziu – pe numele inspectorului, la care se anexa certificatul de naștere și botez, actul privind gradul social, certificatul medical despre integritatea corporală (!) a candidatului și despre faptul că nu suferea de boli ce l-ar împiedica să învețe într-o instituție publică [7, p.1-3].

În clasa întâi a gimnaziului erau înscriși copiii cu vârsta între 10 și 12 ani; copiii străinilor (*иностранцев*¹), conform Legii adoptate la 26 decembrie 1868, aveau dreptul să fie înscriși la gimnaziu și progimnaziu până la vârsta de 15 ani. La 28 iunie 1869, Consiliul pedagogic a stabilit vârsta limită pentru efectuarea studiilor în

¹ Termen ce desemnează, în sens larg, etnicii neslavi din Imperiul Rus; într-un sens mai îngust, cuvântul semnifică triburi mongole, turcice, finlandeze, inclusiv evreei, supuse unei legislații speciale (<http://www.vehi.net/brokgauz/>).

cadrul gimnaziului – 20 de ani. Erau admise unele excepții pentru elevii pensionului, dar cu condiția „dacă găsea de cuviință administrația acestuia”.

Profesorul Nicolai Lașkov, autor al unei schițe istorice despre această instituție de învățământ, relatează cazul unui sătean care a vrut să-și înscrie la această instituție fiul său de 12 ani. Consiliul a decis să-l admită, motivându-și decizia prin faptul că țăranii „abia începeau să conștientizeze importanța învățământului în general, în special a educației fizice” [8, p.120-130].

Admiterea în gimnazii și progimnazii începea odată cu anul de studii, între 7 și 15 august, însă Consiliul pedagogic putea înregistra la studii, în primele patru clase ale gimnaziului și în toate clasele progimnaziului, și pe parcursul anului de învățământ, dar în condiții temeinice, dacă elevul demonstra, în urma unor examene, capacitatea de a învăța într-o anumită clasă.

Examenele erau susținute în cadrul unei comisii prezidate de către directorul gimnaziului, progimnaziului sau de o altă persoană din cadrul Consiliului pedagogic ori de către profesorul disciplinei la care se susținea proba. În clasa întâi erau admiși elevii care știau următoarele rugăciuni: „Doamne Iisuse Hristoase”, „Împăratul cerului”, „Sfinții”, „Sf. Treime”, „Tatăl nostru”, „Fecioară Născătoare de Dumnezeu”, „Simbolul credinței”.

În clasele inferioare erau înscriși cei care citeau cursiv și conștient rusește, cei care puteau să scrie dictări, cei care știau adunarea, scăderea și tăblița înmulțirii, exerciții simple cu primele două operații. Candidații care voiau să fie înscriși în clasele superioare erau obligați să susțină examene la disciplinele pe care le-au studiat în clasele în care au învățat. Elevii care își propuneau să se înmatriculeze într-un alt gimnaziu fără examene erau obligați să prezinte certificate de reușită la învățătură. Candidații la înmatriculare în gimnaziile clasice, în cazul în care nu studiaseră una dintre cele două limbi, greacă și latină, erau obligați să susțină examen la obiectul pe care nu îl studiaseră. Elevii care au învățat doi ani în aceeași clasă nu mai aveau dreptul să studieze în aceeași clasă în alt gimnaziu.

Moldovenii, armenii, grecii și bulgarii aveau dreptul să fie înmatriculați în clasa întâi până la vârsta de 15 ani, ca și alte naționalități care se bucurau de același drept în conformitate cu legea din 26 decembrie 1868, „inclusiv evreii, care reprezentau minoritatea de cea mai joasă treaptă (*самой низкой степени*); însă, ținând cont de dorința lor pentru învățământul gimnazial, contele Tolstoi le-a acordat acest drept și lor, alături de moldoveni, greci și bulgari” [9, p.1-4].

Numărul elevilor care își făceau studiile în Gimnaziul din Chișinău a crescut continuu până în 1871, când, în baza secțiilor paralele ale celor patru clase inferioare, a fost format Progimnaziul din Chișinău. În 1884, în momentul transformării progimnaziului în Gimnaziul Nr.2, în Gimnaziul Nr.1 își făceau studiile circa 500 de elevi, în 1888 numărul acestora ajungând la 295. Reducerea numărului de elevi în Gimnaziul Nr.1 se explică atât prin faptul că o parte din aceștia au fost mutați în Gimnaziul Nr.2, precum și prin înăsprirea regulamentului de înmatriculare a candidaților la studii începând din 1881. Din punct de vedere etnic, cea mai mare parte a elevilor erau ruși. De exemplu, în anul de studii 1878–1879, din cei 415 elevi 208 erau ruși, 103 – evrei, 31 – moldoveni, 31 – polonezi, 15 – greci, 14 – bulgari, 2 – italieni, 9 – armeni, 2 – georgieni. Autoritățile responsabile de învățământ nu-și puteau explica faptul că moldovenii, deși alcătuiau majoritatea populației în gubernie (circa jumătate de milion), erau slab reprezentați în învățământul secundar. „Acest popor are acces doar la educația elementară și nu manifestă tendința pentru o educație mai avansată. Moldovenii merg cu voință în școlile publice, însă educația lor se oprește aici”. Evreii erau reprezentați într-un număr mult mai mare decât moldovenii, constituind 1/4 din elevii gimnaziului. „Elevii evrei consideră școala drept mijloc util pentru viață și își asociază fiecare pas cu această considerație”, menționa într-un raport directorul Gimnaziului, Soloviov [10, p.19-20]. De asemenea, potrivit datelor statistice din epocă, foarte puțini elevi moldoveni reușeau să absolvească gimnaziul, aceștia ajungând până în clasa a șasea.

Rețeaua de școli secundare în Basarabia s-a dezvoltat treptat pornind de la progimnazii, care deveneau în câțiva ani gimnazii. Astfel, în 1914, în Basarabia au fost înregistrate 36 de instituții de învățământ secundar: 15 gimnazii de băieți, 14 gimnazii de fete, 6 școli reale și un progimnaziu de șase clase [11, p.172].

Materiale didactice la Istoria Rusă

Conform programei, istoria se preda începând din clasa III și până în clasa VII, ulterior VIII, odată cu reorganizarea cursului de gimnaziu în opt ani. În clasele III-VI (ulterior III-VII) erau prevăzute câte două ore pe săptămână, iar în clasa finală (inițial, VII, ulterior, VIII) – trei ore pe săptămână. Odată cu constatarea eșecului sistemului clasicist, în locul orelor de limba latină și greacă au fost introduse ore la limba rusă, franceză, germană și istorie. Potrivit lui Nicolai Lașkov, conform unui raport privind reușita elevilor din anii 1904-

1907, cursul episodic de Istoria Patriei din clasele mici a avut rezultate extraordinare, elevii l-au audiat cu interes captivant, fapt demonstrat de gradul înalt al reușitei, 98% [12, p.175].

În Arhiva Națională a Republicii Moldova se păstrează un bogat material documentar ce cuprinde dări de seamă ale profesorilor de istorie din instituțiile de învățământ secundar din Chișinău. Din acestea se observă, de exemplu, că la Școala particulară de fete a lui Aleksandr Dalis, în anul de studii 1873–1874, în cele două clase de-a treia, de bază și paralelă, începând de la 24 august până la 5 decembrie, au fost predate câte două ore de istorie pe săptămână (26 de lecții, în total). În cadrul acestora, au fost studiate subiecte din Istoria Rusă (*Русская история*), începând cu formarea statului rus (secolul X) până la încheierea domniei lui Ivan cel Groaznic (1584). Profesorii au folosit ca material didactic manualul lui D.I. Ilovaiski, un slavofil învederat. Acesta considera narațiunea din cronică *Летописный рассказ* despre chemarea/invitarea varegilor (*призванию варягов*) la conducerea cnezatelor ruse absolut legendară și, în baza acestor considerații, respingea totul ce era legat de Riurik, ca fondator al Cnezatului Novgorodului, potrivit tradiției. D.I. Ilovaiski era adeptul originilor sudice ale organizării politico-statale a rușilor. „În primele patru secole din istoria noastră, Kievul și regiunea acestuia au servit drept puncte centrale ale vieții politice a poporului rus. Această regiune se numea în realitate „Pământ rusesc”, deoarece triburile polonilor, care o populau, se numeau „rusești”, în primul rând” [13, p.I].

Un alt instrument didactic utilizat în aceeași școală era un atlas al lui Zolotov, articole cu caracter istoric semnate de Vasili Vodovozov, discipol al lui Ușinski. Profesorul pune accentul pe textele despre Sf. Vladimir, Vladimir Monomah (1073–1125), Aleksandr Nevski (1220–1263), despre viața și moravurile tătarilor, după notele lui Giovanni da Pian del Carpine [14, p.150-160].

„Solicitând elevelor cunoașterea evenimentelor istorice, m-am oprit în mod special la bine cunoscutele personalități ale fiecărei perioade (sic!): Vladimir Monomah; din vremurile jugului mongol; Aleksandr Nevski, învingătorul suedezilor și germanilor; Daniil Romanovici, care a luptat împotriva polonezilor. Elevele au întâmpinat dificultăți la relatarea evenimentelor istorice”, notează o profesoară în darea sa de seamă. Urmărind accentele acesteia, observăm că este vorba de personalități care au luptat împotriva țărilor occidentale.

La Gimnaziul de Fete din Chișinău, pentru predarea istoriei slavilor profesorii foloseau volumul istoricului rus Aleksandr Ghilferding. Această lucrare a fost tipărită în 1855, cu titlul „Istoria slavilor baltici/ *История балтийских славян*”. Autorul evocă curajul slavilor baltici și caracterul lor războinic: „Sudul Mării Baltice era populat de o mulțime de triburi slave. Erau foarte multe, mari și mici. Cele mai importante erau pomorenii, ranii, liuticii și veleții, gavolenii, bodricii. Vecinii de nord și de vest ai acestora, triburile germane, îi numeau pe toți venzi sau vinzi... Veleții, pentru caracterul lor războinic și feroce, au fost numiți de către vecinii lor liutici. Cronicile germane scriu permanent despre slavi ca despre oameni curajoși și cruzi; faima lor a ajuns în multe țări. În secolul XI, englezii îi califică drept cel mai războinic popor pe mare și uscat, iar italienii spun că sunt cei mai cruzi dintre triburile germane”. Sugestiv este faptul că ediția din 2010 a acestei lucrări a apărut cu alt titlu, și anume: „Când Europa era a noastră / *Когда Европа была нашей*” [15, p.100].

Observăm că lupta împotriva „invadatorilor străini” ocupa locul central în aceste materiale. Drept mostră a discursului istoric ne poate servi opera cunoscutului istoric rus Maksim Maksimovici Kovalevski: „Slavii erau deseori nevoiți să înfrunte popoarele care voiau să le cucerească teritoriul – ei știau să se ascundă în ierburi din locuri înalte și să sară pe neobservate asupra dușmanului; se scufundau în apa rece a râurilor, respirând cu stuf. Popor ospitalier, slavii nu iubeau războiul. Când slavul pleca de acasă, lăsa pe masă mâncare și nu închidea niciodată ușa ca străinul să poată să intre, să mănânce și să se odihnească. Cu toate acestea, invadatorii nu au conștientizat să ne atace: rând pe rând, au venit aceștia din Nord și din Est. În primul rând, războinicii scandinavi, în al doilea rând, polonezii și germanii, Cavalerii Teutoni pe care Aleksandr Nevski i-a înfruntat în 1242 în Bătălia de pe Gheață. Din stepă au venit tătarii, care au pus jugul peste poporul rus și s-au aliat cu polonezii. Pe de o parte, tătarii amestecați cu mongolii și turcii, pe de altă parte, polonezii și germanii – două nenorociri împotriva cărora a trebuit să lupte poporul rus în decursul întregii sale istorii” [16, p.30-31].

La Gimnaziul de zemstvă din Chișinău, în clasa V, se preda Istoria Rusă de la întemeierea statului rus până la jugul mongolilor; în clasa VI – de la domnia lui Ivan cel Groaznic (1547-1584) până la Fiodor Alekseevici (1676-1682); în clasa VII, de absolvire, – de la Petru cel Mare până la Elisaveta Petrovna (1742-1761).

Optând pentru aceste conținuturi, profesorii urmăreau, probabil, să cultive convingeri pacifiste, însă efectul era absolut invers. Glorificându-l pe Aleksandr Nevski, ei alimentau involuntar spiritul războinic.

Materiale didactice la Istoria Universală

La Gimnaziul de fete din Chișinău constatăm o altă programă – Istoria Universală, care se predă în clasele IV, V, VI: câte trei ore pe săptămână în clasa IV și câte două ore în clasele V–VI. În clasa IV elevilor li se transmiteau niște cunoștințe preliminare: istoria popoarelor orientale (evreii, fenicienii, asirienii, babilonienii, midienii și perșii) și „Istoria grecilor antici până la Războiul Peloponesiac”. În clasa V se studia domnia împăraților Constantin XIII, Theodosiu XIII, expansiunea Imperiului Roman. Din Evul Mediu se studia formațiunile statale ale germanilor, normanzilor și statele formate de către aceștia, Carol XIII, slavii, Iustinian, statele slave și Arabia. În clasa VI – Renașterea și Umanismul, Martin Luther, Reforma protestantă în Biserica romano-catolică, Reforma în Elveția, Jean Calvin, Reforma în Anglia, Contrareforma și Războiul de 30 de ani.

Ca materiale didactice în clasa IV erau folosite textele selectate de profesorul Hermann Weiss despre popoarele orientale, manualul de istorie universală cu o privire specială asupra culturii al lui Gustave Zeiss [17, p.I-IV]. La Istoria Greciei Antice era folosită „Iliada lui Wagner”; în clasa V profesorii au utilizat ca material didactic Istoria Universală de istoricul german Georg Weber.

În clasa VI din aceeași instituție de învățământ au fost folosite lucrările istoricilor germani Georg Weber și Friedrich Christoph Schlosser. Profesoara a fost preocupată de însușirea corectă și conștientă a faptelor istorice, oprindu-se în special la următoarele evenimente: comerțul și coloniștii feniceni, modul de viață al popoarelor orientale, modul de viață al grecilor, instituțiile publice, condițiile în care s-au constituit statele germane, importanța bisericii în acest proces; cauzele răspândirii intense a islamului, cauzele Reformei, acțiunile iezuiților, situația Germaniei după Războiul de 30 de ani (1618–1648). În raportul său, dânsa precizează că toate elevele au fost întrebate de șase ori. Dintre aceste instrumente, manualul lui Gustave Zeiss [17, VI–VII], profesor la Gimnaziul din Weimar, a fost pe larg răspândit în instituțiile de învățământ. Spre deosebire de celelalte lucrări didactice, manualul acestui autor se deosebește printr-o abordare inedită a Istoriei Universale, acordând un rol mai important culturii. În timp ce celelalte volume acordă mai mult spațiu istoriei politice, profesorul Gustave Zeiss consideră că o astfel de prezentare a faptelor istorice este incompletă. Demersul acestui autor este oarecum insolit pentru peisajul literaturii didactice din a doua jumătate a secolului XIX, când discursul istoric se reducea în mare la istoria politică și patriotism. „Istoria politică, susținea el, arată foarte frecvent omul din partea sa mai puțin curată, mai puțin ideală, mânată de iubirea de putere, egoism și patimi; în timp ce lucrările scriitorilor, pictorilor și savanților, marile descoperiri și invenții sunt rezultate ale însuflețirii curate și ale tendințelor nobile spre binele comun. Toate acestea îmi întăresc convingerea că Istoria Universală va ocupa un loc mai important în sufletul elevilor și îi va atrage pe aceștia atunci când se va acorda un spațiu mai mare culturii. Istoria culturii nu trebuie să fie prezentată ca anexă a istoriei politice. Totodată, Istoria Universală nu trebuie să se reducă la viața politică a popoarelor, ci să includă întreaga istorie a dezvoltării umane” [17, p.VII].

Totodată, profesorul Gustave Zeiss contesta latinitatea românilor, prezentându-i drept unicii descendenți care au mai rămas ai tracilor: „Ramura romanică a familiei indo-germanice este alcătuită din popoarele cu origini amestecate, care vorbesc limbile romanice, cu excepția valahilor din sud-estul Europei, ce aparțin familiei trace. Popoarele romanice s-au format ca rezultat al mutațiilor pe care le-a cunoscut Europa în epoca Marii migrații. Unul dintre elementele centrale ale acestei ramuri este cel germanic. Aceștia sunt italienii, spaniolii, portughezii și francezii... [17, p.15]. Neamul tracilor locuia la est de cel al ilirilor și la nord de Grecia până la Dunăre, Marea Neagră și Marea Egee. Câteva secole până la era noastră, reprezentanții acestui neam s-au răspândit dincolo de Dunăre, în actuala Valahie și Ungarie. Popoarele acestei familii au fost tracii în sens îngust, odrizii, tribalii, mezii, dacii și, în opinia unor savanți, macedonenii. Singurii urmași ai acestora, și aceștia amestecați cu alte popoare, sunt, în principal, vlahii sau valahii, care se numesc români, adică romani” [17, p.18].

Istoria Universală: Istoria Franței de la Ludovic XIV la Consulatul lui Napoleon Bonaparte, de asemenea, istoria Germaniei din aceeași perioadă, a Angliei, a Suediei și Danemarcei. Se recapitula Istoria Rusă (*Русская история*) de la formarea statului până la domnia lui Boris Godunov (1587–1598); la Istoria Universală se repeta Istoria Antică. Profesoara deplânge lipsa materialelor didactice [18, p.150-160].

În timp ce instrumentele didactice la Istoria Rusă se înscriu în tendința epocii de cultivare a patriotismului și, totodată, a urii față de „dușmanul național”, în manualele de Istorie Universală după care se învăța în instituțiile de învățământ din Basarabia se foloseau traduceri ale profesorilor germani semnate în mare parte de către Nicolai Cernișevski. Aceste instrumente didactice elaborate la mijlocul secolului XIX promovează un discurs tolerant, unele dintre ele păstrându-și valoarea academică.

Predarea istoriei la Gimnaziul Regional din Chișinău

În ce privește predarea istoriei la Gimnaziul Nr.1 din Chișinău, acest subiect a fost discutat în mai multe rânduri în urma controalelor efectuate de către episcopii Circumscripției de învățământ Odesa. De exemplu, în 1854 a fost efectuat un asemenea control de către inspectorul de circumscripție Lealikov, care a propus să i se facă observație profesorului Hașcinski pentru reușita slabă a elevilor la istorie. Același profesor a fost criticat pentru activitatea sa în 1857 de către episcopul Circumscripției de învățământ Odesa, chirurgul Nikolai Ivanovici Pirogov. Acesta, mulțumind profesorilor de limbile germană și latină, semnala în raportul său că cele mai slabe rezultate au fost înregistrate de către profesorul de istorie, Hașcinski, care n-a reușit să cultive elevilor dorința pentru cunoașterea individuală a evenimentelor istorice, a locurilor și țărilor în care s-au desfășurat acestea.

Directorul Gimnaziului Nr.1 din Chișinău, Kiril Ianovski, ne oferă o descriere mai vie a profesorului de istorie Sever Iakovlevici Hașcinski: „Acesta întreba la fiecare lecție elevii, care erau obligați să răspundă *mot à mot* din manual, să nu permită înlocuirea niciunui cuvânt, chiar și cu sinonime. Îmi amintesc de faptul că un elev din clasa a șaptea, vorbind despre introducerea creștinismului în Rusia în timpul domniei lui Vladimir, în 898, a spus: «Creștinismul exista deja de o sută de ani în Rusia». Hașcinski a corectat elevul, spunând: «Creștinismul fusese deja introdus în Rusia cu un secol în urmă!».

Uitându-mă în manualul de istorie a Rusiei, am observat că în el era scris astfel: «Un secol în urmă». Întrebând câțiva elevi, Hașcinski, în 15-20 de minute până la sfârșitul lecției, a predat tema nouă după manual, *mot à mot*, fără a omite ceva sau a modifica. El, sărmanul, s-a obișnuit atât de mult cu învățarea pe de rost a manualului nu doar de către el însuși, dar și de către elevi, încât vedea studierea istoriei în învățarea pe de rost a cuvintelor din manual. Ca rezultat, el se considera obligat să tocească fiecare nou manual introdus în școală.

„Soția acestuia, continuă Ianovski, se plângea unei prietene: «Sever Iakovlevici al meu muncește atât de mult, încât mi-i teamă pentru el. Se odihnește după prânz o oră, nu mai mult, apoi ia cartea și tot umblă prin cameră și învață ba pentru o clasă, ba pentru alta; se aude doar: du, du, du...». Iar administrația tot schimbă manualele; a fost Kaidanov, și numai cum Sever Iakovlevici a terminat de învățat această carte, au introdus manualul lui Smaragdov – a învățat și manualul acestuia, iar acum au introdus manualul lui Zuev – și manualul acestuia trebuie învățat; mare pacoste, nu altceva?!...», relatează Kiril Ianovski, directorul Gimnaziului, în memoriile sale.

„În urma acestei predări a istoriei de către Hașcinski, continuă Ianovski, în formă de cuvinte și fraze, și nu de idei, elevii învățau pe dinafară temele, iar profesorul era atât de tocit și el, încât era incapabil să formuleze o întrebare în baza celor citite. El corecta elevii în cazul în care aceștia foloseau alte cuvinte decât cele din manual la povestirea temelor.”

„Odată am asistat la unul dintre examenele sale la clasa a treia sau a patra; un elev, răspunzând un subiect despre Războaiele punitice (264–241 î.Hr.; 218–201 î.Hr.; 149–146 î.Hr.), s-a oprit la un cuvânt prima dată și profesorul i-a șoptit; apoi a trebuit să i se sugereze încă de două-trei ori; și atunci i-am pus elevului următoarea întrebare: «În loc de povestirea detaliilor, vă rog să-mi răspundeți la următoarele întrebări: „Câte războaie punitice au fost?”, „Când a fost fiecare război?”, „Ce consecințe a avut fiecare?”. La nicio întrebare nu a fost capabil să-mi răspundă. „Haideți, spuneți-mi câte războaie punitice au fost?!» Elevul a tăcut. «Răspundeți la subiectul indicat în bilet!...»”.

„Elevul mi-a răspuns în cele din urmă: «Au fost trei războaie punitice. Războiul punic a continuat până în...» «Câte războaie punitice au fost, totuși?» Nu a avut niciun răspuns. Și mai curios a fost faptul desfășurat în prezența lui N.I. Pirogov, care a venit în clasa VII (de absolvire) la examenul la Istoria Rusă. L-am însoțit pe Pirogov la vizitarea clasei și, în consecință, la cererea lui de a chema pe cineva, l-am chemat pe un oarecare Pereteatkovici (drept cel mai bun elev la istorie, potrivit notelor), căruia i-a fost propus să ia un bilet dintre cele pregătite pentru examen. Hașcinski a citit, conform programei, întrebarea din biletul tras. Și atunci Pereteatkovici a început totuși ceva de felul: «În afară de măsurile menționate pentru administrarea regiunii, considerăm necesar» etc., etc. Pirogov i-a adresat întrebarea: «Și ce măsuri am luat?... Se vede că Dvs. învățați pe de rost... Este urât!...». Pereteatkovici a răspuns în cele din urmă ceva, însă Pirogov a rămas totuși cu o impresie proastă...”.

„Pentru anii lucați, 25, Hașcinski a ieșit la pensie, iar în locul său a fost numit profesorul Grecișcev, absolvent al Institutului Pedagogic, al cărui conducător era Davidov, profesor bine cunoscut, lector, însă nu

profesor pedagog, ca și Middendorf. De aceea, și Institutul Pedagogic nu putea fi în esență pedagogic. Acesta tindea să semene cu universitățile din vremurile alea, cu defectele lor", a estimat Ianovski.

„Prin urmare, studenții care își fac studiile nu pot fi pedagogi. Studiile lui Grecișcev sunt foarte limitate, iar îndoiala – foarte mare. Primul debut pedagogic ar putea fi rezumat la următoarele: introdus în clasa a treia și prezentat elevilor ca profesor de istorie, el s-a adresat elevilor cu un discurs scurt, în care a menționat că, înainte de a relata istoria, el consideră necesar să vorbească despre științele care exercită influență asupra dezvoltării disciplinei respective.

După aceasta a început să le predea precipitat elevilor de 11–14 ani o lecție în care a vorbit despre statistică, economia politică, despre diferite fenomene din Istoria naturală și, printre altele, despre fenomenele cunoscute sub numele oxigen și hidrogen. Lecția a continuat de aceeași manieră până la sfârșit. În cele din urmă, la încheiere, ieșind din clasă, i-am spus să-mi explice de ce le-a vorbit elevilor despre asemenea subiecte. «Pentru a le spune despre științele care interacționează cu istoria!», mi-a răspuns el. «Însă au înțeles copiii despre ce ați vorbit Dvs., de exemplu, despre economia politică, statistică etc., deoarece vârsta lor nu depășește 14 ani?» «Ei trebuie să înțeleagă, de altfel, aceasta este obligația mea.» «Și a mea de asemenea», i-a atras Ianovski atenția.

„Pentru eficiență, trebuie de vorbit puțin, în special copiilor, și abia apoi trebuie obligați să repete cele predate. În plus, trebuie evitate noțiunile eronate”, i-a mai replicat Ianovski.

„Un alt profesor de istorie, Dolinski, arată Ianovski, pervertea elevii, vizitând împreună cu ei cafenelele și chiar localurile de desfrâu. În discuțiile cu ei nu cuteza să folosească expresii de bulevard. Era un cinic de cea mai joasă speță. Străduindu-se să fie popular printre elevi, le permitea să facă orice în timpul lecțiilor; când era sigur că nimeni din administrație nu va vizita clasa, fuma, invitându-i să facă același lucru. Subiectele discuțiilor sale cu elevii erau în principal preoții, ofițerii, precum și profesorii și inspectorii, pe care îi înjura copios. Era atât de cinic și nechibzuit”, s-a dat cu părerea directorul Școlilor publice din Basarabia.

„Și aceasta poate fi demonstrat de următoarea scenă între el (Dolinski) și elevii clasei a șaptea, clasă de absolvire, care s-a transformat ulterior într-o dispută despre Evanghelie: unii spuneau că această carte merită să fie numită sfântă, pentru că niciuna din lucrările pe care le cunoaștem nu cuprinde atâtea adevăruri morale înalte, precum Evanghelia; alții o asociau cu Coranul, Talmudul etc. Și aici a intervenit Dolinski, spunându-le: „Încetați să vă certați, haideți să vorbim despre altceva, iar despre Evanghelie vă voi spune că este prost cel care a scris-o și cei care o citesc!”

Și atunci unul dintre apărătorii Evangheliei, Meleca, i-a replicat: „Nu putem fi de acord cu opinia Dvs., deoarece Evanghelia este citită în decursul ultimilor aproximativ 2000 de ani și numărul celor care o citesc nu se reduce, ci, dimpotrivă, crește în fiecare an ce trece; prin urmare, Evanghelia nu este o carte proastă, proști ar putea fi numiți detractorii săi și cei care o consideră proastă”.

Dolinski a fost atât de surprins de opinia corectă exprimată de elev, încât nu a putut să-i spună nimic. Majoritatea elevilor l-au susținut pe Meleca. Numirea lui Kiril Ianovski în funcția de director, în locul lui Piatin, a dus la revocarea profesorului Dolinski.

Un alt caz legat de profesorii de istorie a urmat imediat după numirea lui Ianovski în funcția de director al Gimnaziului Regional din Chișinău. Odată cu instalarea acestuia în respectiva funcție, aproape toți profesorii au intrat în biroul său și i-au spus că elevii clasei a VII-a intenționează să-i bată pe toți profesorii lor. El i-a asigurat că va lua toate măsurile necesare, va preveni pe viitor asemenea incidente și că îi va pedepsi pe elevii vinovați. A doua zi, Ianovski a convocat o ședință pentru a discuta acest incident. Mai întâi, i-a invitat la gazda sa pe elevii clasei a VII-a, 13 la număr, și le-a vorbit despre zvonurile care au ajuns la el, precum că ei ar vrea să insulte profesorii.

Elevii l-au asigurat că niciunul dintre ei nu a avut intenții dușmănoase față de cineva dintre profesori. Însă, ei au fost ofensați la examenul la istorie de către profesorul Dolinski, care și-a bătut permanent joc de ei, în special de colegul lor, Nicoară. Vorbind despre instruirea lui Alexandru Macedon de către Aristotel, Dolinski a întrebat: „Cum era însă educația lui Alexandru, de exemplu, comparativ cu a voastră; chiar era el oare o asemenea maimuță?”. Întrebarea lui Dolinski a fost însoțită de un râs batjocoritor.

O consecință a unui asemenea examen a fost faptul că unul dintre elevi, Sokolovski, întorcându-se în camera sa la cămin, a declarat în prezența a doi dintre colegii săi că Dolinski era beat și iresponsabil și că dacă noul director ar fi asistat la examen, nu ar fi avut loc acest incident” [19, p.732-735].

Cultura istorică la Seminarul Teologic din Chișinău

Potrivit militantului pentru unirea Basarabiei cu România, Ion Pelivan, istoria era un mijloc deosebit de important în plămădirea conștiințelor supușilor Imperiului țarist în cadrul seminarelor pedagogice, în gimnazii, alte instituții de învățământ, indiferent de subordonarea instituțională a acestora. „Școlarii mai în vârstă, evocă luptătorul național, mai ales celor din clasele superioare ale Seminarului, li se tălmăcea că Rusia are misiunea de la Dumnezeu de a stăpâni întreaga lume și că această lume trebuie salvată de influența primejdioasă politică, morală și culturală a Franței voltairane, ateiste și republicane, a Franței putrede și degenerată, a Franței care este patria revoluțiilor și a tuturor ideilor și curentelor imorale și antisociale”. În antiteză, elevilor li se tălmăcea că „Rusia este cea mai mare și mai tare țară din lume, că nicio altă țară nu are ceva asemănător cu «Царь Пушкин» și «Царь Колокол» din Moscova și că alte țări, popoare și semini (ca grecii, bulgarii, sârbii, românii, muntenegrenii, cehii ș.a.) scăpați de sub jugul turcilor și altora trăiesc numai prin mila, bună-tatea, ajutorul și răbdarea singur stăpânilor țari ai Rusiei și ai pravoslavnicului popor rus”.

Totodată, profesorii disciplinelor menționate nu ezitau să aducă ofense morale elevilor de etnie română, spunând că românii ar fi urmașii tâlharilor exilați pentru faptele lor criminale din Roma și Italia în Dacia, acum 18 veacuri. Referindu-se la acest aspect, Pelivan menționa: „În manualul de geografie generală pentru școlile secundare nu se vorbea despre România decât pe un spațiu de 20-30 de rânduri. Tot așa și în manualul de istorie generală privitor la Istoria Românilor. Țin minte că profesorul Seminarului Teologic din Chișinău, Elefterie Eliseevici Mihalevici, la lecții ne povestea că despre originea românilor există în știința istorică două teorii. După una, românii ar fi de origine țigănească. Ca probă de verosimilitate a acestei teorii dânsul se referea la lăutarii țigani din Basarabia, care spuneau într-adevăr că sunt români și vorbesc românește”.

„După altă teorie, mai științifică, continuă Pelivan, românii ar fi urmașii și descendenții tâlharilor exilați acum 18 veacuri pentru faptele lor criminale din Roma și Italia în Dacia cucerită de împăratul Traian, după cum Rusia își trimite hoții săi și elementele periculoase statului în Siberia. Despre limba moldovenească ni se spunea că este o limbă cu totul primitivă, limbă mojicească, vorbită numai de țărani, proști și incuți, limbă în care nu se putea exprima nicio idee abstractă sau mai înaltă, o limbă veche stricată, un fel de jargon amestecat cu cuvinte rusești, turcești etc. Și că limba moldovenească nu are nimic în comun cu limba românească... Tineretul nostru școlar, încheia Pelivan, în majoritatea lui era așa de convins de această axiomă, încât nu-și putea închipui că poate să existe în limba românească geometria, matematica, fizica, algebra..., adică știință și literatură”. Am putea admite că aprecierile lui Pelivan au la bază aversiunea sa față de sistemul țarist de învățământ [20, p.20].

Un alt militant pentru unirea Basarabiei cu Patria-mamă, România, Pan Halippa, relatează în memoriile sale despre profesorii, inclusiv de istorie, de la Seminarul Teologic din Chișinău. Acesta nu vorbește despre cultura istorică a cadrelor didactice din această instituție de învățământ, ci deplânge faptul că era interzisă predarea disciplinelor în limba română: „Chestiunea de mai sus o mai discutăm cu preotul Mihalevici, care ne preda istoria generală, și cu părintele Vasile Glavan, care ne preda limba franceză. Ambii știau să vorbească moldovenește bine, dar nu aveau dreptul să predea în limba noastră maternă. Ambii ne asigurau că în viața practică vom ști să soluționăm această chestiune după cărțile bisericești vechi, tipărite în limba moldovenească... Un interesant profesor la seminarul nostru din Chișinău era și Gheorghe Ponomariov, care ne preda istoria civilă, dar care și el se ferea să atingă problema predării în limba maternă, deși la origine probabil că era urmaș al vreunui panamar din Basarabia noastră” [21, p.70-71].

Concluzii

Predarea istoriei în instituțiile de învățământ secundar din Basarabia, în a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX, are aceleași neajunsuri proprii conținuturilor instrumentelor didactice din Occident axate pe cultivarea sentimentului patriotic.

Deși un număr important din manualele și cărțile de istorie din Imperiul Rus erau traduceri ale lucrărilor semnate de istorici germani, profesorul de istorie, punând un accent exagerat pe cultivarea sentimentului de dragoste și devotament față de patrie, cultiva aversiune față de străini, în special față de polonezi, suedezi și nemți.

În pofida promovării învățământului intuitiv, singura „metodă” de predare-învățare rămânea ca odinioară, cu rare excepții, însușirea mecanică a temelor și învățarea acestora pe dinafară. Mai mult, responsabilii din învățământ au consemnat lipsa aptitudinilor de predare la profesorii de istorie, fie aceștia chiar absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior cu profil pedagogic.

Elevii români din cadrul acestor instituții de învățământ au fost supuși, în special la lecțiile de istorie, unei campanii sistematice de umilire și discriminare, subliniindu-se absența originii latine a acestora atât în clasă, de către profesorii ruși, cât și în conținuturile manualelor de istorie, fie acestea și germane.

Referințe:

1. GULICA, I. Discursul patriotic în literatura didactică franceză (1870–2008). Note de lectură pe marginea manualului Histoire / Geschichte. L'Europe et le monde depuis 1945. În: *Contrafort*, 2008, nr.5(163).
2. Dostoievski. *Crimă și pedeapsă. Roman în șase părți, cu epilog /* Versiune românească de Ion Covaci. Prefață de Albert Kovacz. București: Corint, 2014.
3. ДАНИЛЕВСКИЙ, И.Я. *Россия и Европа*. Москва, 2002.
4. *La Russie et les peuples allogènes par Innorodetz. Avec une carte ethnographique de la Russie*. Ferd. Wyss, Editeur Berne, 1917.
5. GULICA, I. Discursul patriotic în literatura didactică franceză (1870–2008). Note de lectură pe marginea manualului Histoire / Geschichte. L'Europe et le monde depuis 1945. În: *Contrafort*, 2008, nr.5(163).
6. *Кишиневская областная впоследствии губернская нынъ Первая Гимназия. Историко-статистический очерк за 75 лѣтие ея существования (1833–1908 г.г.) составлен Законоучителем гимназии протоиереемъ Н.В. Лашковымъ при участии преподавателей Н.Д. Колева и И.П. Зеленева*. Кишинев. Типография Бессарабскаго Губернскаго Правления, 1908.
7. Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare – ANRM), F. 156, inv. 1, d. 196.
8. *Кишиневская областная впоследствии губернская нынъ Первая Гимназия. Историко-статистический очерк за 75 лѣтие ея существования (1833–1908 г.г.) составлен Законоучителем гимназии протоиереемъ Н.В. Лашковымъ при участии преподавателей Н.Д. Колева и И.П. Зеленева*. Кишинев. Типография Бессарабскаго Губернскаго Правления, 1908.
9. ANRM, F. 156, inv.1, d. 196.
10. ANRM, F. 1862, inv. 25, d. 327.
11. КРАЧУН, Т.А. *Развитие школы и педагогической мысли в Молдавии*. Кишинев: Лумина, 1985.
12. *Кишиневская областная впоследствии губернская нынъ Первая Гимназия. Историко-статистический очерк за 75 лѣтие ея существования (1833–1908 г.г.) составлен Законоучителем гимназии протоиереемъ Н.В. Лашковымъ при участии преподавателей Н.Д. Колева и И.П. Зеленева*. Кишинев. Типография Бессарабскаго Губернскаго Правления, 1908; ДАНИЛЕВСКИЙ, И.Я., *Россия и Европа*. Москва, 2002.
13. *Исторія Россіи. Соч. Д. Иловайскаго. Ч. 2. Владимірскій періодъ*. Москва. 1880 г.
14. ANRM, F. 1862, inv.25, d. 256.
15. ГИЛЬФЕРДИНГ, А. *Когда Европа была нашей*, http://www.e-reading.club/chapter.php/1035032/90/Gilferding_-_Istoriya_baltiyskih_slavyan.html
16. FERRO, M. *La Grande Guerre 1914–1918 /* Prèface de Pierre Renouvin, membre de l'Institut, Editions Gallimard, 1969.
17. *Учебник Всеобщей истории с точки зрения культуры. Сочинение Доктора Густава Цейса, профессора Веймарской Гимназии. Перевод И. Катаева. Часть I. Древняя История. Выпуск Первый. Восточные Народы*. Санкт-Петербург: Издание Товарищества Общественная польза, 1862. http://xn--90ax2c.xn--p1ai/catalog/000207_000017_RU_RGDB_VIBL_0000353664/viewer/
18. ANRM, F. 1862, inv.25, d. 256.
19. ЯНОВСКИЙ, К.П. Воспоминания и мысли. В: *Русский вестник*, август 1902.
20. PELIVAN, I. Basarabia cea diferită de Rusia. În: *Magazin istoric*, martie 2006.
21. CONSTANTIN, I., NEGREI, I. *Pantelimon Halippa. Apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale*. Chișinău, 2013.

Prezentat la 09.11.2016